

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

Przegląd Historyczno-Oświatowy
2025, nr 3-4
PL ISSN 0033-2178

SŁAWOMIR BRONIARZ
Prezes Zarządu Głównego
Związku Nauczycielstwa Polskiego

NAUCZYCIELSKI RUCH ZWIĄZKOWY I JEGO WKŁAD W KSZTAŁTOWANIE SIĘ NOWOCZESNEJ EDUKACJI. PRZEMÓWIENIE PREZESA ZNP Z OKAZJI 120. ROCZNICY POWSTANIA ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO

Szanowne Panie Ministry,
Szanowni Państwo, Dostojni Goście,
Drogie Koleżanki i Drodzy Koledzy,

Spotykamy się dziś, aby dyskutować o nauczycielskim ruchu związkowym oraz by uczcić jubileusz 120-lecia powstania Związku Nauczycielstwa Polskiego – najstarszej i największej organizacji związkowej w naszym kraju, która od ponad wieku współkształtuje oblicze polskiej edukacji.

ZNP to organizacja z wizją nowoczesnej, otwartej, demokratycznej szkoły dostępnej dla każdego dziecka, szkoły przyjaznej dla ucznia, dla nauczyciela i dla pracownika oświaty. Taką szkołę staramy się razem budować.

Nasza organizacja zrodziła się 120 lat temu z niezłomnej wiary w siłę wiedzy i godność człowieka. Z niezgody na ucisk, tyranie i niesprawiedliwość. Z przekonania, że prawo do nauki jest fundamentalnym prawem każdego dziecka. Zrodziła się z potrzeby walki o to, by w polskiej szkole mógł uczyć wolny, świadomy, dobrze wykształcony i dobrze wynagradzany, autonomiczny nauczyciel.

W Pilaszowie, w zaborze rosyjskim, 1 października 1905 r. powstał Związek Nauczycieli Ludowych. Polscy nauczyciele rzucili wyzwanie caratowi i imperialnej Rosji. Nie tylko upomnieli się o prawo do nauczania w języku polskim, ale rozjechali się po kraju, by ten postulat realizować.

Niedługo potem, 28 grudnia, w Galicji rozpoczął działalność Krajowy Związek Nauczycielstwa Ludowego. – Związek nasz powstał jako protest przeciwko tworzeniu z nauczyciela niewolnika – mówił Stanisław Nowak, który stał na czele struktur związkowych w zaborze austriackim, późniejszy prezes ZNP.

Stefania Sempołowska, jedna z uczestniczek zjazdu w Pilaszkowie, podkreślała, że polscy nauczyciele wystąpili „z żądaniami reformy szkolnej, w obronie praw własnych”. Chcieli silniej wpływać na życie szkolnictwa. – Nauczycielstwo wpływ ten zyskać zdołało wtedy, gdy na arenie życia publicznego stanęło jako zorganizowana siła – pisała Stefania Sempołowska.

Nauczyciele, często represjonowani przez władze carskie, odgrywali istotną rolę w utrzymaniu polskiej tożsamości narodowej poprzez nielegalne nauczanie historii i języka polskiego. Związek organizował tajne kursy pedagogiczne, wspierał nauczycieli zwalnianych z pracy za działalność patriotyczną i publikował materiały dydaktyczne w języku polskim. Już w tym okresie ukształtowała się misja ZNP – łączenie troski o prawa zawodowe nauczycieli z ideą służby narodowi poprzez edukację.

Szanowni Państwo!

Działalność naszej organizacji odzwierciedla przemiany społeczne, polityczne i gospodarcze, które kształtowały Polskę przez ponad wiek.

Związek przez cały okres swojej historii jest wierny tym samym ideom i wartościom. Od momentu powstania w 1905 roku jest ostoją patriotyzmu, a tradycje niepodległościowe były Związkowi zawsze bliskie. Jak mówił Zygmunt Nowicki, Związek wywodzi swój program ideowy „ze źródeł swoich, z rozłogów wsi polskiej, z przykazań wieszczów narodowych”.

Dla ludzi ZNP było i jest oczywiste to, że dla przetrwania narodu konieczne jest przekazywanie kolejnym pokoleniom wiedzy o polskiej historii, literaturze i kulturze. Członkowie ZNP wypełniali tę misję nawet w najgorszych czasach.

Od pierwszych lat istnienia Związek odgrywał i odgrywa istotną rolę w kształtowaniu systemu edukacji. – My, nauczyciele szkół powszechnych, wiemy najlepiej, jaka powinna być szkoła! – mówił prezes Stanisław Nowak. Zgodnie z etosem i programem Związku edukacja nie była i nie jest tylko jedną z dziedzin życia społecznego. Jest fundamentem, na którym budujemy przyszłość kraju.

Historia ZNP to piękna opowieść o odpowiedzialności, odwadze i wartościach. Nasze dziedzictwo jest drogowskazem, inspiracją, źródłem dumy, ale i zobowiązaniem. Zobowiązaniem, by kontynuować dzieło poprzedników.

W naszej historii spletają się tradycje romantyzmu i pozytywistycznej pracy u podstaw, tradycje walki zbrojnej i pracy obywatelskiej, konspiracji i służby państwu. Związek ukształtował w duchu wspólnotowym, demokratycznym, niepodległościowym i obywatelskim kilka pokoleń polskich nauczycieli i pracowników oświaty. Zrodzony z buntu przeciw tyranii, posiadał i posiada w swoim DNA przywiązanie do autonomii i idei wolności.

Szanowni Państwo!

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku środowisko nauczycielskie stanęło przed nowym wyzwaniem – budowy jednolitego systemu edukacji w państwie scalanym z trzech zaborów, o odmiennych tradycjach i poziomie rozwoju szkolnictwa. W tym procesie ZNP odegrał fundamentalną rolę. W 1930 roku, w wyniku połączenia kilku organizacji nauczycielskich, powstał Związek Nauczycielstwa Polskiego w obecnej formie. Organizacja ta stała się głównym reprezentantem interesów zawodowych nauczycieli, ale także aktywnym uczestnikiem życia społecznego i politycznego II Rzeczypospolitej.

W okresie międzywojennym ZNP prowadził działalność na wielu płaszczyznach. Walczył o poprawę warunków materialnych nauczycieli – poprzez negocjacje z rządem, organizowanie protestów i kampanii społecznych. Dążył do podniesienia poziomu kształcenia pedagogicznego i prestiżu zawodu nauczyciela. Angażował się w działania o charakterze oświatowo-kulturalnym: zakładano biblioteki szkolne, organizowano kursy doszkalające oraz działania na rzecz upowszechnienia czytelnictwa.

Ważnym aspektem działalności ZNP była również walka o powszechny dostęp do edukacji, zwłaszcza na terenach wiejskich, gdzie brak szkół i wysoki poziom analfabetyzmu stanowiły poważny problem. Związek postulował rozwój sieci szkół powszechnych, szkolnictwa zawodowego i średniego, a także równość szans edukacyjnych dla dziewcząt. W II RP ZNP stał się jednym z filarów modernizacji polskiej oświaty, łącząc ideały pedagogiczne z programem społecznym.

Szanowni Państwo!

Szczególną kartę w historii zapisał Związek podczas II wojny światowej, gdy przeszedł do działalności podziemnej jako Tajna Organizacja Nauczycielska. Nauczyciele z narażeniem życia prowadzili tajne nauczanie, podtrzymując ducha narodu w czasach najcięższej próby. Wielu z nich oddało życie za polską edukację.

Niemiecki okupant zamknął większość szkół średnich i uczelni, a tysiące nauczycieli zostało aresztowanych, wywiezionych do obozów lub zamordowanych. Pisał o tym m.in. prezes Marian Walczak – tworząc fundamentalne prace o stratach osobowych nauczycieli.

W tych ekstremalnych warunkach wywodzący się w dużej mierze z kręgów ZNP nauczyciele stworzyli Tajną Organizację Nauczycielską.

TON zorganizowała system tajnego nauczania obejmujący wszystkie poziomy kształcenia – od szkoły podstawowej po studia uniwersyteckie. Tajne nauczanie nie tylko utrzymywało wiedzę, lecz także podtrzymywało ducha narodowego i obywatelskiego wśród młodzieży. W tym sensie działalność TON stanowiła kontynuację misji ZNP – edukacji jako aktu oporu i odpowiedzialności za przyszłość narodu.

Po zakończeniu wojny nauczyciele stanęli przed zadaniem odbudowy systemu edukacji w kraju zniszczonym przez okupację. Jednym z priorytetów w pierwszych latach powojennych była walka z analfabetyzmem, który w niektórych regionach Polski obejmował nawet 20–30% społeczeństwa. W ramach ogólnokrajowych kampanii edukacyjnych, w których ZNP odgrywał czołową rolę, nauczyciele prowadzili kursy dla dorosłych, ucząc podstaw czytania, pisanie i rachowania. W kolejnych dekadach ZNP funkcjonował w ówczesnym systemie politycznym, reprezentując interesy nauczycieli, rozwijał działalność doskonalenia zawodowego i popularyzował ideę powszechnej edukacji.

Transformacja ustrojowa po 1989 roku otworzyła nowy rozdział w historii ZNP. Organizacja musiała odnaleźć się w realiach gospodarki rynkowej. ZNP konsekwentnie występował jako obrońca praw pracowniczych nauczycieli i uczestnik debat o kształcie polskiego szkolnictwa.

Szanowni Państwo!

Ale siła ZNP nie tkwi wyłącznie w historii – tkwi również w terażniejszości i przyszłości. To dzięki determinacji nauczycieli i pracowników niepedagogicznych zrzeszonych w Związku kolejne pokolenia uczniów mają dostęp do edukacji opartej na wiedzy, odpowiedzialności i wartościach.

ZNP pozostaje wierny przekonaniu wyniesionemu z pierwszego Sejmu Nauczycieli z 1919 roku, że publiczna i bezpłatna edukacja – od przedszkola po uczelnie wyższe – jest kluczem do lepszego świata i moralnym obowiązkiem naszego społeczeństwa.

Jubileusz 120-lecia obchodzimy pod hasłem „Edukacja dla pokoleń”. To hasło w pełni oddaje misję Związku, który łączy tradycję z nowoczesnością i nieprzerwanie broni prestiżu zawodu nauczyciela, dbając o godność nauczycieli i pracowników oświaty oraz o godne warunki pracy i płacy.

To także wezwanie do budowania wspólnej wizji sprawiedliwej, demokratycznej i nowoczesnej szkoły – szkoły, która kształtuje młode pokolenia nie tylko w szacunku dla wiedzy, ale i w duchu odpowiedzialności obywatelskiej.

Patrząc na minione 120 lat, widzimy nieprzerwaną ciągłość wartości: autentyczność, niezależność, zdolność do odradzania się w momentach kryzysu. Losy naszej organizacji mogły potoczyć się różnie. A jednak to siła charakteru jej członków i wspólna idea uczyniły z niej trwałą filar polskiej oświaty.

120-lecie Związku Nauczycielstwa Polskiego nie jest jedynie jubileuszem naszej organizacji, lecz przede wszystkim świadectwem wytrwałości, solidarności i nieustannej troski o przyszłość polskiej edukacji i nauki.

Dziś, spoglądając wstecz, możemy z dumą powiedzieć, że dorobek ZNP to m.in. tysiące inicjatyw, które realnie wpłynęły na jakość polskiej szkoły.

Szanowni Państwo,

Związek Nauczycielstwa Polskiego to odpowiedzialność, odwaga i wartości. To edukacja od pokoleń i dla pokoleń!

Historia Związku Nauczycielstwa Polskiego to droga od walki o narodową szkołę do współczesnych wyzwania edukacyjnych!

My w ZNP podkreślamy, że dobra edukacja wymaga odpowiednich warunków pracy nauczycieli, stabilnego finansowania i partnerskiego dialogu między państwem a środowiskiem oświatowym. W tym sensie działalność Związku pozostaje kontynuacją misji z 1905 roku – troski o człowieka, o wiedzę i o przyszłość narodu.

Warszawa, 17 listopada 2025 roku